

Jesusforskarnas odugliga kriterier

Forskningen om ”den historiske Jesus” bedrivs vid universitet och kallar sig vetenskaplig. Men Nya Testamentet uppfyller inte den historiska källkritikens krav på en användbar källa. Därför har de som forskar om ”den historiske Jesus” tvingats skapa nya begrepp som låter vetenskapliga. De kallar dem autenticitetskriterier. Med autentiskt menar de att ett material har sitt ursprung hos Jesus eller i hans omedelbara närhet.

I mitten av 1960-talet var *det dubbla dissimilaritetskriteriet* viktigast. Det utgår från att material med anknytning till Jesus troligen är autentiskt om det varken har ett ursprung i judendomen eller kan knytas till den tidiga kristendomen.

Under senare decennier har dissimilaritetskriteriet fått omfattande kritik även bland Jesusforskarna. Det lösgör Jesus från hans samtid och betonar bara det säregna. Man kan inte finna ”den historiske Jesus” genom att ställa honom utanför historien, menar kritikerna. Att man isolerar Jesus från judendomen kan dessutom betraktas som en kvarleva från den antijudiska hållningen hos äldre kristendom.

Ständig konflikt

Ett annat vanligt kriterium har den intetsägande beteckningen *tvärsnittskriteriet*. Engelskans ”criterion of multiple attestation” är mer upplysande. Innebörden är att ett material är autentiskt om det förekommer i flera av varandra oberoende bibelkällor eller i flera olika genrer, t ex liknelser, uppmaningar, mirakelberättelser etc.

Problemet är att tvärsnittskriteriet befinner sig ständigt i konflikt med dissimilaritetskriteriet, som ju betonar det säregna. Tvärsnittskriteriet hävdar

däremot att något måste förekomma flera gånger för att vara autentiskt. Men att ett Jesusord återges på flera ställen är inte något bevis för autenticitet. Uttrycket kan ha konstruerats av den tidiga jesusrörelsen, snabbt blivit populärt och lagts in i flera källor. Och den historiska källkritiken ser naturligtvis inget givet samband mellan att något nämns ofta och att det är sant.

Ytterligare ett problem uppstår när de som vill göra evangelierna trovärdiga hävdar att allt stammar ur en stark och enhetlig muntlig tradition. Men om allt grundas på den ursprungliga berättelsen så kan inget senare vara genuint oberoende. För att något ska vara oberoende måste berättelser ha skapats utanför den påstådda huvudtraditionen och sådana vill jesuforskarna helst inte veta av.

Möjligen skulle man kunna betrakta stora delar av Johannesevangeliet som oberoende, men den texten vill jesuforskarna inte gärna använda. Då får de ett nytt problem, eftersom Johannes skiljer sig så mycket från de tre andra evangelierna är det svårt att förena deras Jesusbilder.

Det fiktivas koherens

Ett tredje kriterium kallas *koherens*kriteriet. Det utgår från att det ska finnas ett slags bekräftande sammanhang mellan det som ”säkerställts” av dissimilaritetskriteriet och tvärsnittskriteriet. Om man underkänner dessa två kriterier blir förstås koherens

kriteriet hängande i luften. Dessutom är koherens inte i sig något bevis för att det handlar om verklighetsbeskrivningar. Fiktiva, skönlitterära berättelser kan vara väldigt koherenta.

Ytterligare ett är *genanskriteriet*. Det hävdar att det är ett tecken på autenticitet om Jesusmaterial som kan ha varit besvärande för de tidiga kristna tagits in i evangelierna. Ett vanligt exempel är att Johannes Döparen döper Jesus (*Mark 1: 4-11*). Johannes förkunnade syndernas förlåtelse genom omvändelse och dop. Men enligt de kristna kan inte Jesus burit på några synder som behövde förlåtas.

Bland andra exempel kan nämnas Jesusorden ”Min Gud, min Gud, varför har du övergivit mig (*Mark 15:34, Matt 27:46*).

Det här har lett till oändliga diskussioner om vad som var genant för Jesusrörelsen eller inte. Även vissa Jesusforskare har dragit slutsatsen att man inte vet tillräckligt om alla dess varianter för att avgöra vad som var besvärande för kristna i berättelserna om Jesus.

Ett kriterium som bygger på att spår av arameiska i Nya Testamentet skulle vara ett tecken på autencitet avvisas av de flesta Jesusforskare. Det var inte bara Jesus som talade arameiska. Även de som senare skrev ner texterna kan ha varit arameisktalande och låtit det slå igenom i den grekiska versionen.

Nygammalt

Under de senaste decennierna har två ganska likartade kriterier väckt viss uppmärksamhet. De påstås vara nya, men är egentligen bara en blandning av de gamla, med lite varierande betoningar av skilda element. Ett kallas *det dubbla similaritetskriteriet* (alltså utan *diss-* i början). Det ger autencitet åt Jesusmaterial som var tillräckligt likt judendomens utläggningar för att vara begripligt, men samtidigt tillräckligt olikt för att ge honom dödsstraff. Dessutom ska det ha kunnat vara en utgångspunkt för den tidiga kristendomen, men samtidigt så säreget att Jesus efterföljare inte kunde ha hittat på det.

Slutligen har vi *det historiska sannolikhetskriteriet*, som gör en liknande helgardering. Jesus autentiska budskap ska ha varit tillräckligt likt judendomens för att vara begripligt, men samtidigt så skilt från det att han ansågs vara hädare och utlämnades till avrättning. Dessutom ska Jesus ha varit tillräckligt i takt med senare kristen verksamhet för att vara källan för dess teologi och mission. Å andra sidan ska han dessutom ha varit så säregen att den tidiga kyrkan inte kunnat hitta på skildringarna av honom.

Man frågar sig om något kan bli kvar som oautentiskt om man plockar ut lämpliga bitar ur kriteriesamlingen för att bekräfta ett utvalt fragment av Jesusmaterialet. Utvidgningen av kriterierna har nu nått den punkt då i stort sett allt vad Jesus sade och gjorde blivit ”sannolikt”. Så trots alla pseudovetenskapliga dekorationer leder allt bara tillbaka till den kristna tron på vad som står i Nya Testamentet.

Gissningar och sannolikheter

Jesusforskarna medger själva att de endast arbetar med sannolikheter. De glider resonemangsvis från en gissning om att något är tänkbart till att det blir troligt och till slut högst sannolikt. Sedan lägger de till det helt felaktiga påståendet att all historisk kunskap bygger på sannolikheter och påstår slutligen att jesusforskningen är vetenskaplig historieforskning.

Trots att Jesusforskarna bara producerar sannolikheter behandlar de dem som om de vore fakta. De börjar exempelvis med att något är ”möjligt”, går vidare till att det skett med ”viss sannolikhet”, med ”stöd” av fler sannolikheter blir det sedan ”tänkligen sannolikt” och ytterligare sannolikheter får göra det ”mycket sannolikt”. Det är en metod som förkastades av historieforskningen redan i slutet av 1800-talet. Flera fakta kan förstås tillsammans ge en starkare bekräftelse för en historisk händelse. Men med sannolikheter är det tvärtom. Flera sannolikheter (på exempelvis 60 procent vardera) ger i själva verket allt mindre stöd för att något inträffat eftersom graderna av sannolikhet måste multipliceras med varandra. ($60\% \times 60\% = 36\%$ o. s. v. Utför man operationen tio gånger är man nere i 0,6 procents sannolikhet.) Så Jesusforskarnas skakiga byggen av sannolikheter blir värdelösa, trots alla skenvetenskapliga beteckningar.

Källkritik och proveniens

Det är inte sannolikhetsberäkningar utan källkritik, som varit grunden för den vetenskapliga historieskrivningen i över hundra år. Professor Birgitta Odéns ger en föredömligt koncis beskrivning under uppslagsordet ”källkritik” i Nationalencyklopedin. Hon skriver bland annat:

”Det första centrala momentet i källkritiken är identifikationen av källan: dess upphovsman, dess tillkomstsituation, avsikten med tillkomsten. I detta arbete bedöms äktheten, d v s att källan svarar mot vad den utger sig för att vara.” Eller vad andra utger den för att vara, kan man tillägga.

Den moderna bibelforskningen är enig om att vi inte vet vem eller vilka som skrev evangelierna. Det är en avgörande svaghet hos Nya Testamentet som historisk källa. En av de viktigaste förutsättningarna för att en text ska vara trovärdig är att man vet hur den kommit till.

Ibland hör man Jesusforskare påstå att proveniensen är lika osäker för andra antika källor. Det är fel. Vi har många antika källor där proveniensen är otvivelaktig. Vi vet att Julius Caesar skrev om sina krig i Gallien i rapporter som lämnades in till senaten i Rom, vi vet att Cicero skrev sina brev (fyra tjocka volymer på svenska). Loeb Classical Library omfattar ett par hundra volymer antika texter där författarskapet till skrifterna är oomtvistligt för praktiskt taget samtliga. När det gäller proveniens har Nya Testamentet alltså ovanligt stora svagheter som källa jämfört med de flesta andra bevarade antika källor.

Fjärran författare

Källkritikerns nästa steg är att undersöka författares närhet i tid och rum till det de skildrar. Här vet vi numera att berättelserna om Jesus verksamhet och död på korset skrevs ner först cirka fyra decennier efter hans död. Dessutom anser forskningen i dag att de som skrev satt långt borta från de platser där handlingen

påstås ha utspelat sig. Det drar förstås ner evangeliernas värde som historisk källa. Vanliga förslag är att evangeliernas författare befann sig i Syrien, Antiokia, Efesos och Rom.

Den källkritiska forskaren ska också undersöka om texten är beroende av någon annan text eller berättelse, kanske bara en avskrift av dem. Vi vet att mycket inom NT är beroende av vartannat. I en del fall är beroendet lätt att konstatera och angett som så kallade parallellställen i de flesta bibelutgåvor. I andra sammanhang är beroendeförhållandena ytterst diffusa eftersom vi inte vet vilka som skrev ner evangelierna.

Viktigt är också att kontrollera om det finns någon tendens i materialet, dvs. författarens intresse av att påverka opinioner i en viss riktning. På den punkten kan man underkänna hela Nya Testamentet som historisk källa. Ingen förnekar att det är skrivet av kristna för att påverka andra kristna eller för att omvända judar och hedningar.

Giltiga fakta

Till skillnad från jesuforskarna vaskar den vetenskapliga källkritiken först bort alla osäkra uppgifter. Förhoppningsvis blir det då kvar så många giltiga fakta att de kan kopplas samman till vederhäftig historia med hjälp av logiska slutsatser. Inom vetenskaper där resultaten inte kan bekräftas med experiment avgörs vad som är giltiga fakta genom att forskare granskar varandras resultat och kommer till en uppfattning som delas av en betydande majoritet, som tillämpar vetenskaplig metod. Forskarmajoritetens uppfattning kan ändras i takt med att den vetenskapliga metoden förfinas och/eller att nya fakta tillkommer. Det gör inte resultaten mindre trovärdiga, tvärtom, ständig prövning ökar tillförlitligheten.

”Eviga sanningar” hör hemma i tron, inte i vetenskapen.

Referenser: *Handbook for the study of the historical Jesus* ger en bra överblick. Den innehåller ett hundratal uppsatser av jesuskare, är på fyra band och 3 652 sidor. (Brill 2011) De mest intressanta uppsatserna om autenticitetskriterier är skrivna av Dale C. Allison, John P. Meier, Jacques Schlosser och Stanley E. Porter. Det dubbla similaritetskriteriet behandlas utförligt i Gerd Theissen och Dagmar Winter: *Die Kriterienfrage in der Jesusforschung* (2001), eng. övers. *The quest for the plausible Jesus* (2002). Det historiska sannolikhetskriteriet presenteras i Tom Wright: *Jesus and the victory of God*. (1996).